

НАВРЎЗОВА Гулчехра Нигматовна
Бухоро давлат техника университети
Ижтимоий фанлар ва жисмоний маданият
кафедраси профессори,
фалсафа фанлари доктори
email: premium.progress@mail.ru

ХОЖА ЮСУФ ҲАМАДОНИЙ ИНСОННИНГ БОРЛИҚҚА МУНОСАБАТИНИНГ МЕЪЁРИ ҲАҚИДА

KHOJA YUSUF KHAMADANI ON MEASURES OF HUMAN ATTITUDE TO BEING

ХОДЖА ЮСУФ ХАМАДАНИ О МЕРАХ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО ОТНОШЕНИЯ К БЫТИЕ

Аннотация: Мақолада Хожасон тасаввуфий таълимотининг асосчиси, Бухорои Шарифнинг Биринчи Пирини Абдулхалиқ Гиждувонийнинг устози Хожасон Юсуф Ҳамадоний (1048-1141) асарларидан бири бўлган “Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисоласида баён этилган инсоннинг ҳозирги кундаги аҳамияти асосланган. Асардаги бош ғоя инсонни борлиққа муносабатининг эҳтиёжи асосида бўлиши, борлиқдаги неъматлардан фойдаланишида ўз ҳади, миқдори, ўлчов доираси ва даражасини билиши бутун борлиқни мувозанатини сақлашга асос бўла олиши далилланган.

Калим сўзлар: Хожасон, тариқат, Юсуф Ҳамадоний, тасаввуф, инсон, борлиқ, қоинот, меъёр, миқдор, ҳад, эҳтиёж.

Abstract. This article substantiates the contemporary significance of the concept of the human being as described in the treatise «On the Subjugation of Existence to Man», a work by Khoja Yusuf Hamadani (1048-1141), who was the teacher of Abdulkhalik Gijduvani, the founder of the Khojagon Sufi teaching and the First Pir of Bukhara al-Sharif. The main idea of the work is that humanity's relationship with existence should be based on necessity. It is proven that for a person to know their limits, quantity, measure, and degree when using the bounties of existence can serve as a foundation for maintaining the balance of all existence.

Keywords: Khojagon, tariqa, Yusuf Hamadani, Sufism, human, existence, universe, norm, quantity, limit, necessity.

Аннотация. В статье обосновывается современная значимость концепции человека, изложенной в трактате «О подчинении бытия человеку» — одном из произведений Ходжи Юсуфа Хамадани (1048-1141), учителя Абдулхалика Гиждувани, основателя суфийского учения Ходжаган и первого Пира Благородной Бухары. Основная идея произведения заключается в том, что отношение человека к бытию должно основываться на принципе необходимости. Доказывается, что знание человеком своих пределов, меры, рамок и степени при использовании благ бытия может служить основой для сохранения баланса всего сущего.

Ключевые слова: Ходжаган, тариқат, Юсуф Хамадани, суфизм, человек, бытие, вселенная, мера, количество, предел, необходимость.

КИРИШ

Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев 2025 йилни “Атроф-муҳитни асраш ва “яшил” иқтисодиёт йили” деб эълон қилди. Шунингдек, Ўзбекистон Президенти томонидан 2025 йил 21 апрелда “Фуқароларнинг виждон эркинлиги ҳуқуқи кафолатларини янада мустаҳкамлаш ҳамда диний-маърифий соҳадаги ислохотларни янги босқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғриси”да фармон қабул қилинди [1]. Фармонда Дин ишлари бўйича қўмита, Ўзбекистон мусулмонлари идораси ҳамда Бухоро вилояти ҳокимлигининг Баҳоуддин Нақшбанд ёдгорлик мажмуаси маркази муассислигида Баҳоуддин Нақшбанд илмий-тадқиқот марказини ташкил этиш ва қуйидагиларни унинг асосий вазифалари этиб белгилаш тўғрисидаги таклифлари маъқулланди:

а) буюк аждодимиз Баҳоуддин Нақшбанд ва нақшбандийлик тариқати алломаларининг юксак инсонпарварлик ғояларини илмий асосда ўрганиш, ёш авлодни бағрикенглик ҳамда ўзаро ҳурмат руҳида тарбиялаш мақсадида тарғибот ишларини олиб бориш;

б) тасаввуф таълимоти тарихи ва унинг бугунги кундаги аҳамиятини илмий тадқиқ этиш, “Етти пир” алломалари ва азиз-авлиёларнинг бой илмий-маънавий меросини халқаро майдонда кенг тарғиб қилиш;

в) нақшбандийлик таълимотининг эзгу ғояларини тадқиқ этиш учун илмий-назарий ва услубий масалаларга бағишланган анжуман,

конференция, кўргазма, семинар-тренинг, танловлар ҳамда бошқа маданий-маърифий тадбирларни ташкил этиш;

г) тасаввуф таълимотининг илмий асосланган ғояларини тарғиб қилиш, сохта тариқатчиликнинг олдини олиш бўйича тавсиялар ишлаб чиқиш.

Президент Фармонини амалга ошириш учун Хожагон-нақшбандия таълимоти намояндаларининг маънавий меросини ўрганиш заруратдир. Хожагон таълимотининг асосчиси Бухорои Шарифнинг Биринчи Пири Абдулҳолик Ғиждувонийнинг устози Хожа Юсуф Ҳамадоний асарларини ўрганиш ва тарғиб этиш Янги Ўзбекистонда Учинчи Ренессанс пойдеворини қуришда ёрдам беради.

Юсуф Ҳамадоний ҳақида тадқиқотлар олиб борилган [2,6,7,8]. Унинг асарлари борлиги аниқланиб, таржима этилган [9-12]. Юсуф Ҳамадоний рисоаларидан бири “Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” деб номланган [11]. Бу асар араб тилида ёзилган бўлиб “Рисола фи ан-нал-кавна мусаххарун лил инсон” номи билан маълум. Таржимонлар Сайфиддин Сайфуллоҳ ва Нодирхон Ҳасан дастлабки таржима этган нусхаларида асарни номини “Инсон ва коинот ҳақида рисола” деб ёзганлар [9]. Кейинги 2018 йилда қайта тўлдириб нашр этилган асарларида эса “Коинот ва инсон ҳақида рисола” деб номлаганлар [12]. Биз манбани араб тилидаги таржимасига асосланиб, бу асарга “Борлиқни инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисола деб номланишини муносиб кўрдик. Чунки бу асар ҳажман кичик бўлсада борлиқнинг барча кўринишлари ҳақида маълумот беради. Асарни фақатгина коинот ва инсоннинг муносабати деб номлаш тор маънони англатади. Рисоладаги арабча матндаги кавн сўзи “кана”, яъни “бўлмоқ” феълидан ясалган бўлиб, ўзбек тилига айнан “борлиқ” бўлади.

Юсуф Ҳамадоний шу асарнинг таҳлили юқорида кўрсатилган икки муаммони ҳал этишда ҳам ёрдам беради. Юсуф Ҳамадонийнинг “Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисоласида атроф-муҳитни асраш ва яшил иқтисодиёт муаммоларини ҳал этишнинг асоси бўлиш билан биргаликда Президент Фармонида кўрсатилган муаммоларни ҳал этишда ҳам ёрдам беради.

АСОСИЙ ҚИСМ

Юсуф Ҳамадоний бу асарида инсон бутун мавжудотлар ичида энг улуғ, азиз ва мукаррам зот эканлигига урғу бериб, борлиқдаги неъматлар инсон учун яралганлигига эътиборни қаратади. Аллома рисоласининг бошида Қуръони каримнинг “Жосия” сурасини шарҳлаш асосида бутун борлиқ инсон учун яралганлиги ва унинг тасарруфига берилганлигини таъкидлайди. Муаллиф инсонга берилган бу неъматлардан меъёрида фойдаланиш зарурлигига урғу беради.

Юсуф Ҳамадоний ўзининг “Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисоласида инсоннинг бахтли, соғлом, фаровон яшаши учун ўз меъёрини билиши ва бутун борлиқ билан уйғун ҳаракатда бўлиши лозим, деган бунёдкор ғояни илгари сурган. Алломанинг фикрича, инсоннинг камолотга эришувида борлиқ билан инсон ўртасидаги муносабат меъёрда бўлиши жуда муҳим.

Юсуф Ҳамадоний ўз асарида инсонни табиат борлиги билан муносабатига махсус эътибор берган. Инсон ва борлиқнинг ўзаро алоқадорлик диалектикасининг 11 қирраси ёритилган бу рисоланинг биринчидан бешинчигача бўлган ғоялари инсоннинг табиат борлигига бўлган муносабатларига бағишланган. У инсон билан коинотнинг бир – бирига муҳтожлигини, лекин инсон ундан ўзининг эҳтиёжига нисбатан кўпроқ фойдаланса ўзини ҳам, коинотни ҳам, хатарга қолдиришини таъкидлаб, шундай ёзади: - “Дарҳақиқат, коинот ожиздир, чунки, у сизнинг хизматингизга топширилган, сиз ҳам ожиз ҳожатмандсиз. Фойдаю манфаатга, яроқли нарсаларга муҳтож бўлганингиз учун дунё сизларга бўйсундирилди. Коинотнинг қадр – қиммати ва устунлиги очик – ойдин маълум. Зеро, у сиз учун фойдалидир. Сизнинг коинотдаги устунлигингиз ҳам очик – ойдин равшан. Чунки, унинг фойдали ва завкли жиҳатларидан фойдаланишингиз мумкин. Шу боис коинот бир томондан ожиз бўлса, бир томондан Саид Ҳожадир, яъни устундир. Сиз ҳам бир жиҳатдан бошқарувчисиз, иккинчи жиҳатдан ожизу муҳтожсиз. Коинотнинг ожизлиги сизга муҳтож бўлгани сабаблидир. Устунлиги эса сенинг коинот ва унинг хизмати туйғайли ҳаёт кечира олишингдир” [11:107].

Коинот, оддий қилиб айтганда, инсон ва уни ўраб турувчи табиат, олам ва ундаги

мавжуд бўлган барча нарсалар, ходисалар, наботот ва хайвонот оламидир. Ундаги барча нарсалар бир – бири билан ҳамма вақт узвий равишда боғлиқдир. Юсуф Ҳамадоний инсон асосини тўрт унсурдан иборат эканлигини “Ҳаёт мезони” асарларида баён этган:

Юсуф Ҳамадоний инсон ҳаёти ва камолотини табиат борлиғи билан узвий боғлайди. Демак, инсон бутун коинот билан чамбарчас боғлангандир. Буни у қуйидаги асослар билан исбот этади:

1. “Коинот бир таомдир. Сен уни еб, ўзингда ҳазм қиласан. Коинот ичимлиқдир. Уни ичиб тугатасан. Коинот кийимдир. Сен уни кийиб эскиртирасан. Коинот маскан – уйдир. Сен унда яшайсан” [11:108]. Емоқ, ичмоқ, кийинмоқ, манзил-макон сифатида коинотдан фойдаланишда меъёрга эътибор бериш лозим. Бизни ўраб олган наботот, хайвонот олами, боғу роғлар инсон хизматида. Лекин, инсон улардан меъёрида фойдаланишга одатланиши лозим ва бу унинг камолотига ёрдам беради.

2. “Коинот иссиқлик ва совуқликдир” [11:108]. Бундан ҳам ҳар бир инсон ўз эҳтиёжи ва мижозига кўра фойдаланиши лозим. Коинотдаги йил фасллари, барча ўсимлик, хайвонот олами ўзига хос иссиқлик ва совуқлик табиатига эгадир. Инсон табиатдаги ушбу иссиқлик ва совуқликка муносабатни англаши ва ўзининг табиатига мос ҳолда фойдалана олиши тана ва руҳ камолоти учун муҳимдир.

Табиатдаги иссиқлик ва совуқликнинг уйғунлиги меъёрининг инсон омили таъсирида бузилиши натижасида планетамизга глобал иссиқлик хавф солмоқда. Олимларнинг фикрича, Ер юзидаги экологик ўзгаришлар оқибатида 2050 - йилга бориб атмосферадаги ўртача ҳарорат 1,5-4,5 даражага кўтарилиши кутилмоқда. Бу инсоннинг соғлиғига ўзининг салбий таъсирини ўтказиши аниқ. Шу боис инсонлар табиат мувозанатини сақлашга ҳаракат қилишлари зарурдир. Юсуф Ҳамадонийнинг мазкур ғоясидан нафақат иқлим бузилишининг олдини олишда, балки ҳар бир инсон кийиш, ейиш ва ичишда ҳам унга қатъий амал қилиш борасида фойдаланиши мумкин. Иссиқ мижоз ёки совуқ мижозли кишилар бу ғояга тўғри амал қилсалар соғлиқларини ҳимоя қила оладилар. Аксинча бўлса, турли хил аллергия касалликларга дуч келишлари мумкин.

3. “Коинот нур ва оловдир” [11:108]. Табиатда инсон учун қуёш нури каби фойдали, нефть, газ, кўмир каби энергия манбалари мавжуд. Инсоннинг бу манбалардан меъёридан ортик ўз манфатларини кўзлаб фойдаланиши натижасида турли хил экологик муаммолар вужудга келмоқда. Масалан, атмосферанинг юқори қисмларида озон қатлами сийқалланиб, Антарктида ва Арктика устидаги туйнуқлар кенгайиб бормоқда. Озон қатламининг емирилиши натижасида барча жонли мавжудотларга ҳалокатли таъсир этадиган қуёш радиацияси нурлари учун йўл очилиб, экологик фалокатлар рўй бериши мумкин.

Нур ва оловдан ҳам киши тўғри фойдаланиши лозим. Агар биз кўз нурини мисол қилиб олсак, ҳар бир инсон шу кўз нурини ўзига ва халқиға, керакли нарсаларға ишлатса, кераксиз, беҳуда, ножўя нарсалардан олиб қочса, албатта унинг кўз нури камаймайди ва у эзгуликка хизмат қилади, Юсуф Ҳамадоний асаридаги “нур ва олов”ни инсонлар характериға ҳам ўхшатиб “Ҳаёт мезони” асарида ҳам нурни бир қалб нуриға, яъни эзгуликка, оловни эса ғазабға ўхшатиб шундай изоҳлайди: “Фитратиға ғазаб олови сачраган киши тўғрисида нима дейсан? Бу ғазабнинг таъсири ва ҳокимлиги унинг фитрати устидан ғолиб келади. Ғазаб шундай бир иллатки, на тадбиркор ақл ва на буюрувчи қалб унга бас кела олади. Бу иккови ғазаб олови таъсирида сўниб, бу ҳолдаги кишидан ақлга мақбул бўлмаган ва кўнгилға ўтирмайдиган баъзи ишлар юзаға келади. Зеро, бу ҳолат Иблис эгаллаб олган кишилар сифатидир. Баъзан уларда ғазаб оташи кучайиб, улар гўё йирткич хайвонларға дўнадилар. Баъзан шахват оташи зўрайиб, уларни хайвонға айлантириб қўяди. Ғазаби ва шахвати ғалаба қозонган бу инсоннинг қалбида нур қолмайди, натижада ақлининг таъсир кучи ҳам йўқолади” [11:50]. Комил инсон нурий (нурли) инсондир. У ғазаб, нафрат, кина каби норий (нурсиз) одамға хос иллатлар устидан ғолиб бўлиб, нур ва олов қувватларидан тўғри фойдалана олади.

4. “Коинот сув ва тупроқдир” [11:108]. Инсон организми сув, тупроқ ва бошқа унсурлардан иборат, бунда ҳам ҳар бир инсон, хоҳ у олим бўлсин, хоҳ у бошқа касб соҳиби, сув ва тупроқдан ўз эҳтиёжига яраша фойдаланса, инсон саломатлиги учун жуда фойдалидир.

Шунингдек, инсон ўз асли сув ва гил эканлигини билса камтарин, хоксор бўлади. Бир кун аслига қайтишини англаши унинг камолотига ёрдам беради.

Юсуф Ҳамадонийнинг бу ғояларини унинг шогирдларидан бири Аҳмад Яссавий ҳам ўз хикматларида қуйидагича назмий баён этган:

Бешак билинг, бу дунё барча элдин ўтаро,
Инонмағил молингга, бир кун кўлдан кетаро.

Ота-она, қариндош қаён кетти, фикр қил,
Тўрт оёғлиг чўбин от бир кун сенга етаро.
Дунё учун ғам ема, ҳақдин ўзгани дема,
Киши молини ема, сирот узра тутаро.

Аҳли аёл, қариндош – ҳеч ким бўлмайду
йўлдош,

Мардона бўл, ғариб бош умринг елдек
ўтаро.

Қул Хожа Аҳмад, тоат қил, умринг
билмам неча йил,

Аслинг билсанг обу гил, яна гилга кетаро.

Сувни меъёрида ишлатмаслик оқибатида жуда кўп ривожланган давлатларда ичимлик сувининг танқислигидан қийинчиликлар юзага чиқмоқда. Айни шу мамлакатлардан 42-45% км³ ҳажмида саноатдан чиққан ифлос оқава сувлар сув ҳавзалари, кўл, денгиз, океан сувини ўзининг заҳарли таркиби билан булғамокда. ХХІ аср бошларига келиб, тоза ичимлик сувига бўлган эҳтиёж дунё микёсида ўтган асримизнинг 90 - йилларига нисбатан яна 2,3-2,5 баробар ошди.

Тупрокни асраш инсоният учун муҳим муаммолар даражасига кўтарилмоқда. Дехқончилик маҳсулотларини етиштиришда турли хил сунъий ўғитлардан фойдаланиш ҳам тупроқ таркибига ўз таъсирини ўтказиши тайин. Бундай тупроқда етиштирилган маҳсулот асосида тайёрланган озиқ –овқатлар ва кийим-кечаклар инсон соғлиги учун салбий таъсири кўрсатади.

5. “Коинот ҳаво ва шамолдир” [11:108]. Булардан ҳожатинг доирасида ишлатсанг, сенга фойдалидир. Лекин ҳожатдан ортиб кетса, сени ўлдиради, маҳв этади, ҳалок қилади. Сен улардан тасарруфнинг доирасида фойдаланиб, яшашинг учун ишлат, ҳожатингдан ортигини тарк этгин, дейди Юсуф Ҳамадоний.

Юсуф Ҳамадоний инсонни табиат борлигига ўз эҳтиёжи ва зарурати миқдорида муносабатда бўлишини ўғит бермоқда. Рисоланинг борлиққа бўлган инсон муносабатини ёритувчи олти ва еттинчи қирраси ижтимоий муносабатларга тааллуқлидир. Инсоннинг ижтимоий борлиққа муносабати ҳам эҳтиёжи миқдорида бўлганида фойдали ва манфаатли эканлиги ва аксинча меъёрдан ошса зарарли бўлиши таъкидланган.

6. “Борлиқ (ижтимоий) оила қуриш ва никоҳланишдир”[11:109]. Агар ҳар бир инсон бунга тўғри тушуниб оиласига соғлом фикр билан қараса у инсон учун манфаатли, завқли ва лаззатли бўлади. Бироқ оиласига нисбатан носоғлом фикрларга ва номақбул ишларга ҳаддан ошса, аллома фикрича, ундай инсоннинг қалбига, баданига ва ақлига зиён етади. Инсон ўзига берилган бу имкониятдан наслини давом эттириш, фарзанд кўриш каби эзгулик учун фойдаланиши лозим.

Бутун борлиқ жуфт яралган ва шунинг учун кўпаяди. Инсон ҳам ўз наслини давом эттириш мақсадида оила куради. Никоҳ муқаддасдир. Шунинг учун Юсуф Ҳамадоний оила қуриш масаласини никоҳ билан бирга таҳлил этган. Никоҳ асосида қурилган оила икки жинс учун ҳам манфаатлидир. Аммо никоҳсиз муносабатлар, зино, фаҳш ишлар турли касалликларга олиб келади. ХХІ аср вабоси бўлган спид касаллиги каби турли хил ўта хавфли касалликларнинг юзага келиши ана шундай муносабатларнинг натижасидир.

7. “Борлиқ (ижтимоий) инсонлар билан бирга бўлиш, халқ билан аралаштириш” [11:109]. Бунда ҳам ҳар бир инсон гапириши, юриш-туриши ва ҳар бир қилаётган ишининг меъёрини билиши лозим. Агар бу ишлар меъёридан ошса у баданни эритиб, қалбни қуйдиради.

Инсонлар билан бирга бўлиш, халқ билан аралаштиш эзгу ният билан амалга оширилса ижобий натижаларга олиб келади. Аксинча, инсонлардан узоқлашиш, узлатда бўлиш, чилла ўтириш ёки халқ билан беҳуда вақтни ўтказиш тана ва рух учун зарарлидир.

Юсуф Ҳамадоний инсон борлигига махсус эътибор қаратади. Инсоннинг тана, рух, қалб, нафс ва ақлдан таркиб топганлигини ҳисобга олиб қуйидаги тавсияларни беради:

8. “Борлиқ уйқу ва уйғоқликдир”[11:109]. Инсон борлиғи – бадан ва рух камолоти учун

уйку ва уйғоқлик жуда фойдалидир. Агар биз улардан эҳтиёжимиздан ортиқ фойдалансак баданимиз ва табиатимизга зарар етади. Уйкудан кам фойдаланиш эса киши жисмини хароб этади ва кундан кунга заифлаштиради.

Уйку ва уйғоқлик масаласи баданнинг ривож ва инсон табиатининг янгилиниши – тозаланиши учун зарурдир. Уйку меъёрида бўлса инсон соғлом, чаққон ва тетик бўлади. Меъёрида ухламаслик тана ва руҳни толиқтиради. Сурункали уйкусизлик – касаллик хисобланади.

Уйғоқлик масаласи хушёрлик, огоҳлик билан уйғундир. Уйку ва уйғоқликка нисбатан инсонларнинг табиати турличадир. Ҳар бир инсон ўз меъёрини билиши ва шунга муносиб ухлаб, уйғоқ бўлиши лозим.

9. “Борлик (инсон) ейиш, ичиш, эшитиш, хидлаш, сўз, иш, ҳаракат ва тўхташдир” [11:109]. Агар ҳар бир инсон шулардан ҳам табиати кўтарадиган даражада фойдаланса у инсон учун фойдали ва лаззатлидир. Ҳар бир инсон шуларга эътиборли бўлса ҳаёти фаровон, сокин ва кераксиз ташвишлардан холи бўлади. Ҳар бир инсон ўз ҳолига ўзи шафқат қилиши керак. Бунинг учун инсон ўз борлигидаги нафси, бадани, табиатини ортиқча нарсалардан йироқ тутмоғи лозим бўлади. Бу эса натижада вужудининг бардавомлигини таъминлаган бўлади.

Юсуф Ҳамадоний руҳий ва маънавий борлик масалаларига ҳам эътибор қаратган. Инсоннинг ўз руҳий борлигини англаши ва унга меъёрдаги муносабати унинг камолотининг асосидир. Маънавий борликка уйғун муносабат инсонни маънан бой ва иродали бўлишига ёрдам беради. Юсуф Ҳамадонийнинг куйидаги ғоялари инсоннинг руҳий ва маънавий борлигига муносабатини ёритади:

10. “Борлик (маънавий) тафаккур ва ботиний ишларда мушоҳада юритишдир” [11:110]. Инсонга бошқа мавжудотлардан фарқли ақл юритиш, тафаккур қилиш учун имкон берилган. Шунинг учун инсон ҳар бир қилаётган ишини тафаккур қилиши, яъни шу иш тўғрими ёки нотўғрилигини билиши, ҳар бир сўзини англаши, оқибати ижобий ёки салбий бўлишини фикрлаши лозим бўлади. Лекин бу теран тушунчалар инсон тузилишининг чегарасидан ошиб кетса у инсоннинг сезгирлигини, хушёрлигини маҳв

этади ва натижада ақлу идрокини барбод этади.

11. “Борлик (руҳий) ирода ва истакдир” [11:110]. Инсон ўз хизматида бўлган борликдаги ҳар бир нарсга ҳукмрон. Инсон ўзига берилган ирода ва истакни эзгуликка ишлатса яшаши, борлиги ва барқарорлигини сақлайди. Аксинча, у ўзининг ирода ва истакини ёвузликка ишлатса, албатта ўзига ҳам, коинотга ҳам, атрофидагиларига ҳам, зиён келтиради. Ундай кишилар ҳам руҳан, ҳам жисмонан соғлом бўлолмайдилар. Бу ҳақда Юсуф Ҳамадоний шундай фикр беради: “Сенинг бу ҳолатда яшашинг, борлигингни давом эттиришинг ва барқарорлигингни сақлашинг, боқий ва давом этишинг учун фойдалисини олиб, зарарлисини тарк этсанг, натижада сен яшайсан. Шунда тассаруфинг остида бўлган нарсалар сендан ҳукмдор ва Парвардигорларига шикоят қилмайдилар” [11:111].

ХУЛОСА

Юсуф Ҳамадонийнинг “Борликнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисоласи инсоннинг борликнинг барча шакллари билан меъёридаги муносабатни таъминлашга қаратилган.

Рисолада борликнинг табиат, ижтимоий, инсон, маънавий ва руҳий шаклларига инсоннинг муносабати тўғри таҳлил этган.

Инсоннинг борликка бўлган муносабатлари меъёрда, ҳадида, миқдори ва сифатига уйғун, эҳтиёжи даражасида бўлса бутун борлик ва инсон учун фойдали, манфаатли, завқли ва лаззатли бўлади.

Инсон ўзи учун яратилган борлик неъматларидан эҳтиёжидан ортиқ, миқдоридан ошиқ, меъёридан ўтиб, ҳаддини билмай фойдаланса борликнинг барча шаклларига зарар келтириш билан бирга ўзининг баданига, ақлига, фаҳмига, қалбига ҳам зиён етказади.

Инсон бутун борлик билан мувофиқ, мувозанатда яшаши учун унга нисбатан эҳтиёжи, ҳадди доирасида ҳаракат қилиши лозим.

Демак, ҳар бир инсон ўз кўз нуруни, куч-қудратини, қўллари, оёқлари ва бутун вужудини, ҳис-туйғуларини ақл-идрокини беҳуда нарсаларга ишлатмай фақат эзгуликка қаратса, ундан одам ҳам, олам ҳам, коинот ҳам миннатдор бўлиб, у камолотга етади.

Юсуф Ҳамадоний, бир томондан, инсон учун яралган борлиқни тафаккур этишга чақирса, иккинчи томондан, инсонни шу катта оламнинг кичик нусхаси эканлигини, борлиқдаги барча нарсалар унинг танасида мавжудлигини ва шунинг учун инсон борлиқни тафаккур этиб, ўзини англаши ва ўзини билиб Ҳақни таниши лозимлигини таъкидлайди.

Умумбашарий муаммолардан бири сифатида экологик муаммолар инсониятнинг бахтли ҳаёт кечиришига хавф солаётган бир вақтда Юсуф Ҳамадонийнинг “Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида” рисоласида кўрсатилган инсон ва борлиқ ўртасидаги муносабатнинг 11 жиҳатини ўрганиш, мазмун - моҳиятини ёшлар онгига сингдириш аҳамиятлидир. Бу рисола ёшларнинг экологик онгининг юксалишига, ҳуқуқий давлат ва фуқаролик жамиятини қуриш жараёнида юзага келадиган муаммоларнинг олдини олишда тарихий манба ва тарбиявий восита сифатида муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси президенти Ш.М.Мирзиёевнинг 2025 йил 21 апрелдаги “Фуқароларнинг виждон эркинлиги ҳуқуқи кафолатларини янада мустаҳкамлаш ҳамда диний-маърифий соҳадаги ислохотларни янги bosқичга олиб чиқиш чора-тадбирлари тўғриси”даги Фармони // <https://lex.uz/uz/docs/7486257>.
2. Вяткин В.Л. Шейх Абу Юсуф Ҳамадани // Газета «Туркестанские ведомости». – Ташкент, 1899. – № 79.
3. Наврўзова Г.Н. Хожа Баҳоуддин Нақшбанд ҳаёти ва маънавий меъроси. – Т.: Фан, 2021. 244 б.
4. Наврўзова Г.Н. Нақшбандия – ҳушёрлик йўли. – Т.: Фан, 2024. 184 б.
5. Наврўзова Г.Н. Нақшбанд рубоийлари фалсафаси. – Т.: Фан, 2025. 184 б.
6. Наврўзова Г.Н., Зойиров Э.Х., Юнусова Г.С. Тасаввуфда инсон ва унинг камолоти масаласи. – Тошкент: Фалсафа ва ҳуқуқ институти, 2006. 133 б.
7. Наврўзова Г.Н., Нурматова Н. Юсуф Ҳамадоний – Етти Пирнинг табаррук устози. – Тошкент: Mashhur press, 2016. 148 б.
8. Сухарава О.А. Квартальная община позднефеодалного города Бухары Москва: Наука, 1976. 365 с.
9. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Инсон ва коинот ҳақида рисола // Хожа Абдулҳолиқ Ғиждувоний. Мақомоти Юсуф Ҳамадоний. – Т.: Янги аср авлоди, 2003. – Б. 84-85.
10. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Ҳаёт мезони. (Рутбат ул-ҳаёт). – Т.: Янги аср авлоди, 2003. 32 б.
11. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Ҳаёт мезони. Рутбат ул-ҳаёт (Ҳаёт мезони). Одоб тарикат. Борлиқнинг инсонга бўйсундирилганлиги ҳақида. Рисолалар. – Т.: “O‘zbekiston” НМИУ, 2019. – 136 б.
12. Хожа Юсуф Ҳамадоний. Ҳаёт мезони (Рутбат ул-ҳаёт). Одоб тарикат. Коинот ва инсон ҳақида. – Т.: “Movarounnahr”, 2018. 224 б.